

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN: 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№1/2024, 165-172

ФИЛОЛОГИЯ

УДК:

DOI: [10.52754/16948610_2024_1_15](https://doi.org/10.52754/16948610_2024_1_15)

**ТАМАК-АШ ТЕРМИНДЕРИ КАТЫШКАН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИН КӨРКӨМ
КЕПТЕ КОЛДОНУЛУУ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, ВКЛЮЧАЮЩИХ ПИЩЕВЫЕ
ТЕРМИНЫ, В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕЧИ

FEATURES OF THE USE OF PHRASEOLOGICAL UNITS, INCLUDING FOOD TERMS, IN
ARTISTIC SPEECH

Усмонова Одина Сиддиковна

Усмонова Одина Сиддиковна

Usmonova Odina Siddikovna

улук окутуучу, Андижан мамлекеттик университети

старший преподаватель, Андижанский государственный университет

Senior Lecturer, Andijan State University

odinausmonova32@gmail.com

ТАМАК-АШ ТЕРМИНДЕРИ КАТЫШКАН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИН КӨРКӨМ КЕПТЕ КОЛДОНУЛУУ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Аннотация

Берилген илимий макалада тамак-аш терминдерин камтыган фразеологизмдердин көркөм сөздө колдонулуш өзгөчөлүктөрү талданат. Тамак-аш жана суусундуктарга байланыштуу фразеологиялык сөз айкаштары көбүнчө белгилүү бир доордун атмосферасын түзүү, каармандардын мүнөзүн жана алардын абалын ачуу, ошондой эле каармандардын социалдык-маданий контексти жана улуттук өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү үчүн колдонулат. Адабий чыгармаларда тамак-аш терминдери бар фразеологиялык бирдиктерди колдонуу авторлорго баяндоочу мазмунду гана бербестен, каармандардын жана окуялардын дагы жандуу жана эсте каларлык образын түзүүгө мүмкүндүк берет. Бул туюнтмалар кырдаалды жана чөйрөнү сүрөттөө үчүн да, каармандын психологиялык портретин тереңдетүү үчүн да колдонулушу мүмкүн. Макалада ар кандай адабий чыгармалардан конкреттүү мисалдар келтирилген, анда авторлор белгилүү бир көркөм максаттарга жетүү үчүн фразеологизмдерди тамак-аш терминдери менен колдонушкан. Бул мисалдарды талдоо мындай идиомалардын адабиятта колдонулушунун өзгөчөлүгүн жана алардын текстти окурмандардын кабыл алуусуна тийгизген таасирин аныктоого мүмкүндүк берет. Ошентип, бул изилдөө фразеологизмдердин тамак-аш терминдери бар фразеологизмдердин адабий кептеги ордун жана алардын адабий чыгарманын образын жана атмосферасын түзүүдөгү маанисин изилдөөгө кошкон маанилүү салым болуп саналат.

Ачкыч сөздөр: көркөм кеп, тамак-аш терминдери, фразеологизм, өтмө маани, компоненттүүлүк, экспрессивдүүлүк, образдуулук, улуттук колорит.

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, ВКЛЮЧАЮЩИХ ПИЩЕВЫЕ ТЕРМИНЫ, В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕЧИ

FEATURES OF THE USE OF PHRASEOLOGICAL UNITS, INCLUDING FOOD TERMS, IN ARTISTIC SPEECH

Аннотация

В представленной научной статье проводится анализ особенностей использования фразеологизмов, содержащих пищевые термины, в художественной речи. Фразеологические обороты, связанные с едой и напитками, часто используются для создания атмосферы определенной эпохи, раскрытия характеров персонажей и их состояния, а также для демонстрации социокультурного контекста и национальных особенностей персонажей. Использование фразеологизмов с пищевыми терминами в литературных произведениях позволяет авторам передать не только повествовательное содержание, но и создать более яркое и запоминающееся изображение персонажей и событий. Эти выражения могут быть использованы как для описания обстановки и окружения, так и для углубления психологического портрета персонажа. В статье приводятся конкретные примеры из различных литературных произведений, где авторы использовали фразеологизмы с пищевыми терминами для достижения определенных художественных целей. Анализ этих примеров позволяет выявить специфику использования таких идиом в литературе и их влияние на восприятие текста читателями. Таким образом, данное исследование представляет собой важный вклад в изучение роли фразеологизмов с пищевыми терминами в художественной речи и их значимость для создания образности и атмосферы литературного произведения.

Abstract

The academic article delves into the nuances of employing phraseological units that incorporate specific culinary terms within artistic discourse. Phrases intertwined with food-related lexicon are frequently harnessed for a myriad of functions, ranging from imbuing the narrative with the ambiance of a particular epoch to unraveling the intricacies of characters' personalities, traits, and circumstances. Furthermore, they serve to underscore the societal backdrop and national hues of the characters inhabiting the depicted era, substantiated by illustrative instances. This scholarly exposition sheds light on the pivotal role played by food-related phraseological units in artistic expression, elucidating their significance in crafting vivid imagery and setting the tone within literary works.

Ключевые слова: художественная речь, пищевые термины, фразеология, переходное значение, компонентность, выразительность, образность, национальный колорит.

Keywords: artistic speech, food terms, phraseology, transitive meaning, components, expressiveness, imagery, national color.

Киришүү

Тил элдин менталитетин, үрп-адатын, кайталангыс өзгөчөлүктөрүн чагылдырган маанилүү курал экени белгилүү. Тил аркылуу адамдын бүткүл жашоосу, башкача айтканда, анын материалдык турмушу, психикалык абалы, эстетикалык табити, маданий жана руханий жашоосу чагылдырылат. Тилдин лексикалык системасында тамак-аш аттары өзгөчө мааниге ээ (Алишерова, 2021; Оморкулова, 2021).

Тамак-аш – бул адамдын жашоосунун негизги шарттарынын бири болуп саналат. Ал өз кезегинде элдин экономикалык өнүгүүсүнүн негизин түзөт жана ар кандай коомдун социалдык-экономикалык системасына түздөн-түз байланыштуу.

Ар бир элдин көп кылымдык тажрыйбасын чагылдырган тилдин лексикалык катмарындагы лексика-семантикалык топторду, тармактык лексиканын өзгөчөлүктөрүн изилдөө улуттук тилдин ички мүмкүнчүлүктөрүн, бай лексикалык тутумун терең үйрөнүүгө жана кийинки урпактарга мурас калтырууга мүмкүнчүлүк берет. Тилдин лексикалык системасы өтө кенен жана түркүн түстүү. Бул тармактык лексикалык системанын маңызын дагы толук ачууга кызмат кылат. Мындай лексикалык катмарлардын бири – тамак-аш аттары.

Кыргыз тилиндеги тамак-аш терминдери кесиптик лексиканын бир тармагы болуп эсептелет. Лексикалык катмардын бул тармагы кыргыз тилинин сөздүк корунун чордондуу бөлүгүн өз ичине камтыйт. Тамак-ашка байланыштуу сөздөргө ага чыгымдалган азык-түлүктүн аттары, түрдүү тамак-аштын аттары, суусундуктардын аттары, аларды даярдоочу жайлардын аттары, аларды даярдоодогу колдонулган аспап-шаймандардын аттары, даярдаган адамдардын кесибинин аттары, ал тамак-ашты даярдоодогу элдик салт-санаа, ырым-жырымдардын аттары, майрам, тойлордун аттары ж.б. кирет.

Тамак-аш лексикасы башка лексикалык тармактардан семантикалык жактан ылдам темпте өзгөрүп тургандыгы менен өзгөчөлөнүп турат. Лексиканын бул тармагына тиешелүү сөздөр көпчүлүк учурларда өтмө мааниде колдонулуусу, макал-лакаптарды, фразеологиялык айкаштарды уюштурууда кеңири колдонулат.

Коомдун өнүгүшү менен эл ичинде тамак-ашты пайдалануу адеби да иштелип чыгып, дүйнө элдеринде буга байланышкан элдик накыл сөздөр, фразеологизмдер, макал-лакаптар да калыптанып, жаш өспүрүмдөрдү моралдык этикага үйрөтүүдө, тарбиялоодо чоң роль ойноп келген.

Фразеологизмдер тилде колдонулуучу айрым сөздөр сыяктуу эле, негизинен, белгилүү түшүнүктүү билдирүү, белгилөө милдетин аткараары белгилүү. Бул милдети жагынан алар тилде колдонулуучу жеке сөздөр менен окшошуп кетет, стилдик колдонулушу жагынан алар көпчүлүк убакта синонимдеш мааниде келе берет.

Бирок фразеологизмдер кандайдыр бир түшүнүктү жеке сөздөр сыяктуу түз, тике атабастан, аны идиоматикалык, образдуу түрдө туюнтуп, кыйыр баяндай турган номинативдүү функцияга ээ, экинчиден, фразеологизмдер ой пикирди таамай, курч, жеткиликтүү же анын көркөмдүк татымын күчтүү кылып берүүдө кеңири колдонулат, үчүнчүдөн, бир нече сөздөрдөн куралган туруктуу сөз айкаштары болгондуктан, жеке сөздөргө караганда булардын структурасы алда канча татаалдашып, алардын жалпы формасы боюнча кыйла өзгөчөлөнүп турат.

Демек, кепте даяр материал катары колдонулган, курамы эки же андан көп компоненттерден турган, компоненттери негизги номинативден, семантикалык жактан алыс туруп, грамматикалык жактан бир бүтүндүк катары кызмат аткарган образдуу, экспрессивдүү сөздөрдүн туруктуу айкалышын фразеологизмдер деп атайбыз.

Кыргыз тилинде фразеологизмдер боюнча бир нече кандидаттык диссертациялар жакталган.

Бул изилдөөлөрдө фразеологизмдерге тиешелүү негизги жана кошумча белгилерге төмөнкүлөр киргизилген: 1. Компоненттүүлүгү; 2. Компоненттердин туруктуулугу; 3. Кепте даяр материал катары кайрадан колдонулушу; 4. Экспрессивдүүлүгү; 5. Лексика-семантикалык жактан бир бүтүндүк, бирдик катары колдонулуп, грамматикалык жактан сүйлөмдүн бир гана мүчөсүнүн милдетинде келиши, сөз түркүмдөрүнүн бирөөнө гана тиешелүү болушу.

Кошумча белгиси катары: 1. Бир тилден экинчи тилге сөзмө-сөз которулбастыгы; 2. Тигил же бул тилде сүйлөгөндөр үчүн толук түшүнүктүүлүгү; 3. Кайсы бир сөзгө эквивалент (синоним) болушу (Джапанов, 2012, б. 150).

Негизги бөлүм

Кыргыз тилинде фразеологизмдер ар кандай лексикалык каражаттардын жардамы менен түзүлүп, бирок ошол катышкан сөздөрдүн лексикалык маанилерин толук сактабастан, өтмө маанилери басымдуулук кылат. Биздин изилдөөбүзгө ылайык курамында тамак-ашка байлашышкан терминдер катышкан фразеологизмдерге кайрылмакчыбыз. Мындай фразеологизмдер эл арасында ошол элдин кылымдар бою калыптанган тарбиялык маанидеги идеяларды топтоштуруп, жалпы фразеологиялык курамында өзгөчө орунду ээлеп турат. Бирок тамак-аш терминдери катышкан фразеологизмдердин көпчүлүгү өзүнүн тике маанисинде эмес, каймана, өтмө маанилерде көп колдонулат.

Мындай фразеологизмдер көркөм кепте да түрдүү максаттарда колдонулат: 1) доордун колоритин берүү; 2) тамак-аш аттары аркылуу каармандын мүнөзүн, табиятын жана ал-абалын көрсөтүү; 3) чыгармада сүрөттөөгө алынган доор адамдарынын турмуш даражасын көрсөтүү; 4) улуттук колоритти көрсөтүү ж.б.

Фразеологиялык сөздөр көбүнесе, бир буюмга же нерсеге салыштырылып айтылат. Албетте, ал салыштырылган нерселер күндөлүк турмушта колдонулуучу заттардан, нерселерден алынат. Кыргыз элинин оозеки речинде “атала баш”, “шавля (шөөла) баш” деген фразеологиялык бирдиктер учурайт. Бул жөнөкөй көрүнүштү жазуучу Т. Касымбеков да өтө билгичтик менен терип алып, “Сынган кылыч” чыгармасында пайдаланат (Бердалиева ж-а Мурзакметов, 2023). Чыгармада кокон ханы Шералыны эл “атала баш”, “шавля” деп атайт деген. Шералынын эл башкара албаган, мүнөзүнө кебете-кешпирине карата ушул образдуу атты эл коюп олтурат. Бул сөздөр жергиликтүү элдин колоритине ылайыкташтырылган. Чыгармада мындай делет:

“ - Эми эмне кылат Шерали? Башта эч акыл салбай иш кылган Нүзүп минтип ага түртө салып карап туруп алды. Кимден акыл сурайт? Башка ынактары да, башка ордо кишилерди да, тактын экинчи мураскору болбосу зарыл дешип, Ибрагим бекти тезинен өлтүрүү

керектигин далилдеп туруп алышты. Эң акыры айласы куруганда, салбырап жер тиктеп отуруп, макул болуп: “Бир башка жерде өлтүрсөңөр, менин көзүм көрбөсүн...” — деп суранды Шерали. Бул хандын буйругундай болбой, бир жалдыроо сыяктуу болду. Эртеси күнү Ибрагим бектин башы Япан деген бир чет кыштакта алынды. Ушул окуядан кийин, башта эле “бош” атыгып жүргөн немеге, эми “**атала**”, “**шавла**” деген кеп ээрчип ордо кишилеринин гана арасында эмес, чайканаларда, базарларда да күбүрөп тарап кетти...” (Касымбеков, 1990, б. 156).

Ал эми Т. Касымбековдун башка көркөм чыгармаларынан алынган мисалдар аркылуу оюбузду бекемдесек:

“ – Элди көрбөйсүңбү... барып эле, кирип эле, окуп эле жүрүшөт. Ыкыбалың кетсе ушул экен... Торпоктун жонунан, бирөөгө жалынып отуруп пул алып, белиңе түйүп берип жөнөтсөм... **атала**дай былжырап кайра келесиң! Эмне, чекеңен сылап өткөрөбү сени окууга, жулунуп өтпөйсүңбү?! Мына, бары-жоктон кем болуп, сүрүлүп отурабыз. Сендей балдар эл башында жүрөт. Ой, жаман Чокондун баласы окуп келди, менин ордумду алды... Мына, өлбөгөн төрт саным калды! А сен болсоң...” (Касымбеков, 1990, б. 56).

Бул үзүндүдө “атала” тамак-ашы **атала**дай былжырап кайра келесиң деген сүйлөмдө колдонулуп, адамдын терс сапатын сүрөттөөгө кызмат кылган.

Мында аталанын былжырашына (эзилишине) белгилүү бир иштин башын кармай албаган жөндөмсүз адамдын сапаты салыштырылган. Бул аркылуу жазуучу каармандын мүнөзүн окурмандын элесинде жандуу сүрөттөөгө жетишкен:

“Атам колун силкти. Ошол бойдон тынчып калат беле, жыйналышка барбай койгонум оозуман чыгып кеткенде эле, кайра зиркилдеп сала берди:

– О, бычыны жок! Ана, апандын өнүрүнө кирип кет, о чала бышкан **атала** десе! Элдин сендей балдары андай топко шакылдап сүйлөп, как жарып жүрөт. Мына, жаман деп сени айтат! Жаман үч кишинин башы бириккен топко бара албайт, жаман корунат, куду бабыргандай ийнин кысып кужуюп, коңулга бекинет!” (Касымбеков, 1990, б. 89).

Бул үзүндүдө “чала бышкан **атала**” сөз айкашы адамга карата колдонулган. Чала бышкан аталаны жешке болбойт, анткени ал чегине жетип бышпаган болот. Чала бышкан тамактын ушундай касиети эби жок, чоркок адамга окшоштурулган. Жазуучу сүрөттөөнүн экспрессивдүүлүгүнө тамак-аштын атын колдонуу аркылуу жетишкен.

Ырас, Чотурдун менден эки жашча улуучулугу бар. Анткен менен, тартынышпаган курбалбыз. Бир кезде сегизинчини бирге окуган элек. Карыган апасынан бөлөк каранары жок болучу. Асанбай, Үсөнбай деген эки агасы 1941-жылы уруштан кайтпай калган. Оозу күйгөн кемпир: “Балам, бакыр адам баанеде, сен дагы аскерге кетип калып шорумду **шорподой** кайнатасың. Көздөн далда жүрөлү” – деп, баланы окутпай тиги Наменген тарапка өтө качкан. Жыл айланбай кайра тартып, Таш-Көмүргө келишет. Чотур жыгач складына кароолчулукка иштейт (Касымбеков, 1990, бб. 70-71).

Жогоруда келтирилген үзүндүдө **шорподой** кайнатасың деген сүйлөм колдонулган. Бизге белгилүү болгондой, кыргыздарда да шорпонун куурма жана кайнатма түрлөрү бар. Шорпо канчалык көп кайнаса, ошончолук даамдуу болот. Мында жазуучу тамак-аш аты

аркылуу эненин сары санаасын, баласы согушка кетип калса, кайгыга батуусун образдуу, таасирдүү сүрөттөгөн. Бул сүрөттөө аркылуу бактысыз болуу мааниси чагылдырылган.

– Мына карабайсыңарбы, деди ал чекесин чүрүштүрө бурч-бурчтуу үңүлө тиктеп, - үңкүрдөн бетер эчтеке көрбөйсүң? Электр болсо, жок дегенде, каш-кабагыбызды ачык көрүшүп отурбас белек!? Мына бу тукумуң куруган шайтан көпөлөктөрдөн чырак талашпайт элек го! Хм... биз муну эске тутушубуз оң, арзан эттин **сорпосу** татыбайт дейт эл, өз жерибизге түшүп жаткан мындай маанилүү курулушка кыш коюшпай калсак, жербайына чеке терибиз тамбаса, өзүңөр ойлогулачы, кийин, бүткөндөн кийин биздики деп кантип айтабыз, уялбай нурун үйүбүзгө кантип киргизебиз? Ошон үчүн мен айтар элем, куруучулар төгөрөктүн төрт бурчунан келип жатыптыр, биздин арабыздан да белдүү адамзаттар бул курулушка барышы жөндүү (Касымбеков, 1990, бб. 70).

Бул үзүндүдө да “шорпо” тамак-аш аты келтирилген. “Арзан эттин **сорпосу** татыбайт” сүйлөмү аркылуу сапаттуу ишти ишке ашырууга аракет кылуу керектигине маани берилген.

Арзан, арык эттин шорпосу даамдуу болбойт. Ата-бабаларыбыз мал сатып алууда жакшы, сапаттуусун алууну, арзан экен деп жараксыз, сапатсыз нерсеге акча коротпоону уктуруп келишкен. Анткени кымбат нерсе сапатына жараша ар тараптан жакшы болот, аз болсо да бир нече арзан, сапатсыз малдын ордун баса алат.

“Бектурган көзүн улам-улам ирмеп, баласын бир аз тиктеп алды да:

– Он үч... он үч күн дейсиңби?.. Сен балдарды орундаштырып келдиңби? Мен ошончолук оорудумбу? Сен үйдөн эртең менен кеткен жоксуңбу?

– Жок, ата, мен мындан он үч күн мурун эртең менен жаныңдан кеткемин. Мен азыр келдим.

– Ой, тобо-ой, мына! Оорунун күчү деген ушул. Менин эртең менен дегеним он үч күн илгери турбайбы. Мен сени эртең менен эле чыкты деп жүрбөйүмбү. Мен эсимди эми гана жыйган экемин. Он үч күн!.. Он үч күнгө чейин мени ким бакты?.. Ооба, ооба! Касиет карыда. Байкуш Жолдубай акем карашкан экен го, мына, келтенин келгенинен да кеткени кызык! Оору кетери менен эс ордуна келет, көз **умачтай** ачылат. Арадан өткөн күндөр эсте да калбайт... Мына, балам, эми мен айыктым. Жолдубай акең кайда кетти?” (Токомбаев, 2010, бб. 47-48).

Бул үзүндүдө көз умачтай ачылат фразеологизми келтирилген. “Көзү умачтай (умаштай) ачылуу” - көз бакырайып ачыла түшүү. Мындай абал көбүнчө чочуганда, корккондо, таң калганда болот. Накыл кептин тегин билүү үчүн “маштай – **умаштай**” деген сөздөргө талдоо жүргүзүп көрөлү. “Маштай” - деген сөздүн уңгусу маш буурчак маанисинде, -дай - куранды мүчө, салыштыруу маанисинде. “Умачтай, умаштай” - маштай деген сөздүн өзгөрүлүп калган түрлөрү. Маш буурчактан тамак жасаганда алды менен кайнак сууга салат же кайнатат. Ошол кезде маштын кабыгы ачылат да, ичиндеги даны бадырайып көрүнөт. Маштын кабыгы ачыла түшкөнүн көздүн бадырайып ачыла түшкөнү менен салыштырып “көзү маштай ачылды” деген накыл жасалган (Джапанов, 2012). Мында бул фразеологизм аркылуу чыгарма каарманынын ооруган учурунда кеткен эс акылынын ден соолугу жакшыланганда кайра ордуна келгени сүрөттөлгөн.

Кудай буйруса... жаркырап жаз келер. Эсен болсок, Күрптөгү лесхозго өтүп кетемиз!.. Токойго кароолчу болуп кирем. Жумушу оңой: көлөкө саяда нары-бери ат бастырып жүрмөй,

куруттай эсептеп айлыгын алмай. Бар болгону ушу. А сен, Шекержан үйдө гана ак байбиче болуп отура бересиң! Жанагы ашкеби жетимиңе да иш табылат. Мөмө-чөмө терсе пайда эмеспи!.. (Касымбекков, 1990, б.43).

Бул келтирилген үзүндүдө «курут» тамак-ашы келтирилген. Мында жазуучу куруттай эсептеп фразеологизмин оңой акча табууну максат кылган каармандын образы менен окшоштуруп, анын мүнөзүн таамай сүрөттөгөн:

“ - Апам алтын тапкандай сүйүндү. Ичине батпай түштө атам келгенде ушунун баарын төкпөй-чачпай ортого салды. Айтканда да, сөзсүз болуучу тагдыр кебинайтып отургансып, жан-дили менен үйрүлүп түшүп сүйлөдү. Унчукпай угуп, мени көзүнүн кыйыгы менен бир тиктеп алды да:

- И? Күйөө болчу неме өзү жактырдыбы? Же адатыңча өзүн эле көлөкөгө тон бычып жүрөсүңбү? – деп койду атам. Уялганымдан эки ийним жерге кирип кете таштады.

- Кудасөөк менен катташа берсек, балдар качат беле?

- Кой, ошо куда-мудаңы. Оболу баланы кызматка илештириши керек. Качпайт катын.

Апам **талкан** сугунгандай жаагы жап болду. Чын да, отуруп-отуруп эле катын ал десе, ошо да кеппи!?” (Касымбекков, 1990, б.87).

Бул үзүндүдө болсо «талкан сугунгандай» фразеологизми аркылуу чыгарма каарманынын ички абалы сүрөттөлгөн, т.а. каармандын бир сөз айта албай, унчукпай калышы сүрөттөлгөн. Анткени адам талкан сугунганда сүйлөй албай калат. Ошондуктан сүйлөөгө сөз таппай калган каармандын абалы ушул фразеологизм аркылуу чагылдырып берилген.

“- Эмне олтурасың, күйгүз биликти! – дегенде Сейде козголгон жок.

- Ой, эмне олтурасың, күйгүз дейм биликти! - Эңкейип отурган Ысмайыл жанына тизелеп жылып келген Сейдени көрдү.

- Ушул жетимдердин кешигине кол салгандан көрө, өзүбүздүн кунажынды союп алсаң болбойт беле!

- Былжыраба! – Ысмайыл аны ийнинен кыса кармап силкти. – Мени үйрөткөнүңдү коюп, өзүңдү бил. Заманаң бөрү болсо, бөрү бол! Ушул кезде ар ким эле өзүм тойсом дейт! Башкалар менен ишин эмне экен, сен ачтан өлүп бара жатсаң да, бирөө келип казаныңа **аш** салып бербейт... Алган алып, жулган жулат!.. Акмак болбо!..” (Повесттер жана аңгемелер, 1985, б.41).

Келтирилген үзүндүдө «казаныңа аш салып бербейт» фразеологизми адамдык терс сапатты сүрөттөө үчүн колдонулган. «Казаныңа аш салып берүү» - жардамдашуу, көмөк көрсөтүү, көз салуу сыяктуу маанилерди туюндурат (Осмонова ж.б., 2015). Мында жазуучу ушул фразеологизмди колдонуу аркылуу согуш учурундагы кыйын абалды сүрөттөөдө каармандын терс сапатын, башкача айтканда, согуш мезгили болгондуктан, башкаларды ойлобостон өз камын гана гана ойлогон каармандын өзүмчүлдүк мүнөзүн андан ары экспрессивдүү, андан ары образдуу чагылдырууга жетишкен.

Корутунду

Жогорудагы мисалдардан белгилүү болгондой, тамак-ашка байланышкан фразеологизмдер кепте сөз болуп жаткан доордун колоритин берүү, чыгармадагы каармандардын мүнөзүн, табиятын жана ал-абалын ачып берүү, чыгармада сүрөттөөгө алынган доор адамдарынын турмуш даражасын жана улуттук өзгөчөлүктөрдү көрсөтүү сыяктуу маанилерди туюндуруп, чыгарманын көркөмдүүлүгүн, образдуулугун ашырууга, каармандын окурмандын элесинде жандуу сүрөттөөлүсүн камсыздоого кызмат кылды.

Пайдаланылган адабияттар

Алишерава Э.Ө. (2021). Кыргыз элинде “устукан” концепти. *Вестник Ошского государственного университета*. Vol. 1, No. 4. бб. 45-49. DOI: 10.52754/16947452_2021_1_4_45. EDN: GKONPT.

Бердалиева Н., & Мурзакметов А. (2023). Төлөгөн Касымбековдун чыгармаларында сөөк коюуга байланышкан ырым-жырымдардын чагылдырылышы. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Филология*, 2(2), 30-40. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_2\(2\)_4](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_2(2)_4)

Джапанов, А. (2012). *Кыргыз тилиндеги тамак-ашка байланышкан сөздөр*. Бишкек: Жанызак басма.

Касымбеков, Т. (1990). *Эки томдук тандалган чыгармалар. I том*. Фрунзе: “Мектеп”.

Оморкулова М.Б. (2021). К вопросу о правильном употреблении фразеологизмов. *Вестник Ошского государственного университета*. Т. 2, №4. бб. 1053-1056. DOI: 10.52754/16947452_2021_2_4_1053. EDN: АОХННВ.

Осмонова, Ж., Конкобаев, К., жана Жапаров, Ш. (2001). *Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү*. Бишкек: КТМУ.

Повесттер жана аңгемелер. (1985). Фрунзе: “Мектеп”.

Токомбаев, А. (2010). *Күүнүн сыры. Повесттер жана аңгемелер*. Бишкек: Бийиктик.